

geseknek, mert amint ezer esztendővel ezelőtt üdvösnek bizonyult a környező európai állapotokhoz való alkalmazkodás, úgy most sem szabad magunkat a változatlanóság nyugalmának csalóka ábrándjával áltatnunk. Az elhamarkodott lépéstől őrizkednünk kell, azonban tétlenül nem maradhatunk.

A helyes középutat megvilágítja annak a belátásnak a világossága, hogy *a jó nemzetnevelés egyben a helyes szociális nevelés is, valamint a helyes szociálpolitika egyben a leghelyesebb nemzetpolitika is.*

Cser János.

K I S E B B K Ö Z L E M É N Y E K.

A nagyváradai kálvinista iskola külföldi származású professzora.

Alább közölt adatunk művelődéstörténetünknek eddig eléggé ismeretlen pontjára vet némi világot s így belőle iskoláztatásunk multjára vonatkozólag egészen új vonásokra következtethetünk tovább.

Meglehetősen tudogatunk ugyan *Bethlen Gábor* iskola-fejlesztési intézkedéseiről, azonban még a mai napig sincsenek kellőleg felkutatva és összehordva az erre vonatkozó leglényegesebb adatok. Még leginkább ismerjük a *gyulafehérvári Academicum Collegium* multját¹, azonban ennek is nagyon sok kérdése vár még tisztázásra².

Ezzel szemben a *kolozsvári schola* viszonyait még ennyire sem ismerjük, — azonban mégsem tudjuk elképzelni, hogy az 1622. évi május 1—23-i kolozsvári országgyűlés határozata következményeképen³ e városban épen semmiféle iskolafejlesztő intézkedést se tett volna a fejedelem. Téves ugyanis az az eddigi felfogás, hogy a Kolozsvárra vonatkozó országos végzést — miután a fejedelem közben mégis meggondolta magát — Gyulafehérvárral kapcsolatosan hajtotta volna végre. Erre határozott cáfolatul szolgálhat az a körülmény, hogy a megnevezett országgyűlés idejében a fejevári iskolának már voltak külföldi származású professzorai.⁴ —

¹ *P. Szathmáry K.*: A Gy.-fehérvár-nagyenyedi Bethlen-főtanoda története. (1868, Nagyenyed.) — *Koncz J.*: A m.-vásárhelyi ev. ref. koll. története. (M.-vásárhely) 540—565. l. — *Váró F.*: Bethlen Gábor Academicum Collegiuma. (Prot. Szemle 1903. évf. 325. és 397. l. és külön is.)

² Cikkíró is rendelkezik erre vonatkozó több, eddig ismeretlen adattal.

³ *Szilágyi S.*: Erdélyi orsz. gyűl. emlékek. 8. köt. 96—97. l.

⁴ Ugyanis nem *Opitz* volt az első külföldi főprofesszorunk, valamint az ő eltávózása után egészen *Alstedték* bejöveteléig terjedő időben sem szakadt meg a folytonosság a külföldi tanárok szempontjából.

Emellett most már azt sem hihetjük el, hogy *Szenczi Molnár Albert* minden szándék és utasítás nélkül készült volna Kolozsvárra s hogy Bethlen halála után e nagy tudósunkkal többé már ki sem törődött és kiváló értékeit felhasználatlanul hagyták volna elkallódní. És ez annál kevésbbé látszik valószínűnek, minthogy a közművelődésünkkel kapcsolatosan alig-alig méltatott fejedelmi utód, I. Rákóczi György, Szenczi Molnárnak 1634-ben bekövetkezett halála évében már gondoskodott róla, hogy ehhez az iskolához egy másik, igen kiváló hazai tudósunk kerüljön igazgatóképen.⁵

Ellenben már biztosan tudjuk, hogy a *sárospataki iskolához* mind jeles, tudós férfiakat alkalmaztak tanároknak; közöttük idegen eredetűek is voltak, mint pl. a spanyol zsidó születésű *Valerius Dávid*⁶ s a valamivel később itt tanító *Comenius Amos*.⁷

Tudjuk azt, hogy a fejevári iskolánál Bethlen elgondolásait tulajdonképen Rákóczi hajtotta végre s növelte a kereteket. A fentírtak alapján azután jogosan feltételezhetjük, hogy mind a kolozsvári, mind pedig a pataki, sőt az eleddig legkevésbbé ismert *váradai iskolát* is akadémiai fokra akarta emelni. Azt hisszük különben, hogy ezt meg is cselekedte.

Váradai iskolánkra vonatkozólag összefoglalóan talán csak annyit tudunk, amennyit Koncz József is közölt.⁸ Pedig ez az iskola igen jeles intézményünk lehetett. Erre mutatnak az eddig még össze nem szedett különféle utalások. Erre utal az alább közölt egyetlen adat is.

Nagyvárad vidékével együtt a fejedelmekori Erdélynek nyugat-felőli kulcsa s így hadi bástyája volt, de mint szellemi központ, amelynek hatása Kraszna, Középszolnok, Bihar, Békés, Arad és Zaránd vármegyékre is kiterjedt Erdélyt sokszor támogatta azzal is, hogy e kis ország nagy romlásainak idején saját legkiválóbb férfiait adta oda kisegítésül. Például említjük *Bocskait, Keserűi Daykát, Teleki Mihályt* és nagy sorát a nagyobb és kisebb közéleti, meg egyházi férfiaknak. Épen ezért a fejedelmeknek mindenkor nagy gondjuk volt a kapcsolt részek anyagi és szellemi erősítésére.

Ezt tapasztalhatjuk a váradai iskolával kapcsolatosan is.

⁵V. ö. alólírottak a kolozsvári ref. koll.-ra vonatkozó adatgyűjteményével.

⁶sz. *Soltész J. és többen:* A sárospataki főisk. tanárainak életrajza. (Sárospataki Füzetek 1864—66. évfolyamaiban.)

⁷Alólírott még más idegen-származású tanárookra is talált utalást.

⁸*Koncz J.:* A marosvásárhelyi ev. ref. koll. története. 565—567. 1.

Kolozsvár városának egykori sáfárjai számadáskönyvükben többek között a következő napi kiadásait jegyezték fel:⁹

1634 augusztus 1. *Marcus Antonius Venetus Érkezővén Urunknak hivataljára, Érkezővén be Olasz Országból Váradí Professorságra, B. U. H. attam*

Hust	lib. No. 4.	tt.	f. — d.	6
Tyukot	No. 1.	tt.	f. — d.	10
Czipót	No. 8.	tt.	f. — d.	9.
Bort	Cup. No. 3.	tt.	f. — d.	24
Dinnyét és egyéb gyümölcsöt		tt.	f. — d.	8 ¹⁰

1634 augusztus 2. *Marcus Antonius Uramnak Ujokban B. U. H. Ebédre attam*

Hust	lib. No. 4.	tt.	f. — d.	6
Csirkét	No. 1.	tt.	f. — d.	6
Czipót	No. 8.	tt.	f. — d.	8
Bort	Cup. No. 3.	tt.	f. — d.	14

1634 augusztus 3. *Marcus Antonius Venetus Érkezővén Olasz Országból, Megyen Urunkhoz, Vitte el Horti István No. 8 lovon, attam Enyedig f. 5 d. —¹²*

1634 augusztus 24. *Marcus Antonius Venetus Érkezővén Vissza Urunktól, megyen ki Váradra Professorságra. B. U. H. attam*

Hust	lib. No. 4.	tt.	f. — d.	6
Csirkét	No. 1.	tt.	f. — d.	6
Czipót	No. 8.	tt.	f. — d.	8
Bort	No. 3.	tt.	f. — d.	24 ¹³

1634 augusztus 24. *Marcus Antonius Venetus Érkezővén Urunktól, küldi Urunk Váradra Professorságra, Vitte el Bakator János No. 6 lovon, attam Váradig fl. 9 d. —¹⁴*

1636 április 21. *Adatta B. U. az Professór alá Antonius Marcus alá négy lóval szekeret, vitte Buday Bálint Váradig fl. 6 d. —¹⁵*

*

Már most ki volt ez a *velencei Marcus Antonius* (vagy *Marcus Antonius Venetus*), személyazonosságát megállapítanom nem sikerült. A rendelkezésemre álló lexikonokban nevére egyáltalában nem akadtam rája. Ezekből az idézetekből pedig csak annyit vehetünk bizonyosra, hogy az 1634.-ik évben hivattott be Olaszországból s ugyanannak az évnek augusztus 3.-ik napja után érkezvén Fejér-

⁹ Kolozsvárt az állami levéltárban a Kolozsvár-városi számadáskönyvek csoportjában.

Az itt szószerint közölt szövegben az alábbi rövidítések fordulnak elő:
B. U. H. = bíró uram (meg)hagyásából.

lib. = libra = font,

cup. = cupa = ejtel,

f(l) = magyar forint,

d = denarius = pénz.

¹⁰ 478. l. ¹¹ 479. l. ¹² 517. l. ¹³ 492 l. ¹⁴ 517. l. ¹⁵ 198. l.

várra, jelentkezett I. Rákóczi György fejedelemnél. Tőle megbízását elnyervén, augusztus 24.-e körüli napokban tért vissza s vette át *várad*i tisztségét.

Nevére még csak egyszer, vagyis 1636 április 21.-én bukkanunk rá, ekkor ugyanis megint a fejedelemtől jövet megyen vissza Váradra.

Megbecsült, tekintélyes személyére vall az a körülmény is, hogy *Kolozsvárt* való megpihenése közben a sáfár-polgár más, fejedelmi menedéklevéllal utazókhöz mérten, bővebben látta el étellemmel, sőt első alkalommal a szokásosabb élelmiszerek mellé még gyümölcsöt is adott.

Ugy hiszem, tudós-voltához sem férhet kétség, minthogy mind Bethlen, mind pedig Rákóczi a belföldi tanárok mellé, illetőleg fölé csak a legkiválóbb idegen professzorokat alkalmazta.

Meddig tanított, illetőleg meddig élt Váradon, arra nézve a szűkszavú adatokból ma még semmit sem tudunk. Reméljük azonban, hogy *velencei Marcus Antonius* professzor személyére s így iskoláztatásunk multjára is idők folyamán vetődni fog további világosság.¹⁶

Herepei János (Kolozsvár)

Az angol középiskola jelleme.¹

Az angol nevelés annyira elüt más európai nemzetétől, hogy külföldi csak nehezen értheti meg. Anglia későbbben vezette be az általános iskolalátogatási kötelezettséget minden más nemzetnél és ebben az országban még az egyetemeken is fontosabb szerepe van a sportoknak, mint a tudományoknak; az oktatószemélyzet ki-nevezésénél súlyosabban esik latba a sportügyesség a tudományos felkészültségnél. Az angol nevelés mégis mindenkor a legjobb hírnévnek örvendett és hogy a tudomány is érvényesítette jogait, eléggé bizonyítják olyan angol tudósok nevei, mint Locke, Hume, Priestley, Darwin, Faraday és mások.

A modern angol iskola a protestáns szellem gyermeke. Ennél vallási követelmény, hogy a hívők az életet ismerjék és világosan gondolkozni megtanuljanak. Luther már a protestáns fejedelmeknek a lelkére kötötte, hogy népiskolákat alapítsanak. A felsőbb oktatás kezdete az angoloknál is az, mint más európai nemzeteknél. A kolostorokból indult ki. A XIV. század végén alapítja Wykeham a winchesteri iskolát, mely tanulóit az oxfordi New

¹⁶ Tisztelettel kérem olvasótsáimát, ha közülük valaki a fenti személyre vonatkozó bármiféle adattal rendelkezik, azt mielőbb adja át e folyóirat útján a nyilvánosságnak, vagy pedig közölje alólfrottal.

¹ *Berg Pál*: Az angol középiskola. (Szeged, 1939.) A szerző kiadása. (48-r., 156 l.)